

24 İyun Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında önəmli mövqeyi olan, sabiq Prezident Əbülfəz Elçibəyin anadan olduğu gündür. Onun haqqında olan düşüncələrimi hörmətli oxucularla bölüşməyi özümə mənəvi borc bilirəm.

Ramazan SİRACOĞLU

Əbülfəz Elçibey, keçən əsrin 70-ci illərindən bu günədək ictimai-siyasi gündəmdə öz mövqeyini qoruyub saxlamaqdadır. Onu tanıyıb bilənlər, sevənlər, təqdir, tənqid, təhqir edənlər, hətta Elçibəy adını qışqarıqla qarşılayanlar arasında həm özümündən olanların, həm də başqalarının sayı-hesabı ballı deyil. Lakin əminəm ki, sevənləri, təqdir edənləri, ardıcilları ona nifrət bəsləyənlərdən dəfələrcə çoxdur.

Əbülfəz bəyi universitetdə oxuduğum ilk günlərdən tanımışdım. Bir təsadüfdən sonra, sözün əsl mənasında, onun çoxsaylı ardıcillarından biri oldum.

Yaxşı yadımdadır: oktyabr ayının 29-u, həftənin birinci günü idi. Bizi dərindən çıxarıb Universitetin Yuxarı binasına (bizim fakültə o zaman Kommunist (indiki İstiqlaliyyət) küçəsi, 8-də yerləşirdi və Universitetin əsas binası Yasamalda P. Lumumba, 23-də (indiki Z. Xəlilov, 23) olduğundan oranı belə adlandırdılar), 7 noyabr nümayişində sıra ilə addım-lamağı öyrətmək üçün olaya "marşirovka"ya göndərmişdilər. Yuxarı binaya getməzdən əvvəl nahar üçün "Azəməş"nin arxa tərəfində "kaşif elədiyim" xudmani kafeyə girdim. Rafiq müəllimlə (İsmayilov) Əbülfəz bəyi içəriyə görəndə, geri qayıtmaq istərkən, Rafiq müəllim məni səslədi: "Bura gəl, bura gəl".

İstər-istəməz, onlara yaxınlaşsın salam verdim. Rafiq müəllim hara getdiyimlə maraqlandı. Çəkincə-çəkincə "marşirovka"ya dedim. Rafiq müəllim "otur nahar ele, sonra gedərsən, marşirovka qaçmır" deyib, Əbülfəz müəllimə tərəf döndü: "Anamın sağirdi olub, indi də bizim tələbəmizdir".

Əbülfəz bəy gülümsəndi: "Şiyanlısan?"

Sevincək "bəli" dedim. Əbülfəz bəy də, "böyük kənddir, o kənddə çox olmuşam; otur, otur" dedi, hətta zarafat da elədi: "Gördün yemək, daha nə demək?"

Onlarla bir masa arxasında oturmağın mənə verdiyi qürur hissi utancaqlıq hissime qalib gəldi. Buzuz vermədən Rafiq müəllimlə Əbülfəz bəyi müşahidə edirdim. Rafiq müəllimlə Əbülfəz bəy Misir haqqında danışdılar. Sanki onların danışdıqlarını eşidibləmiş kimi birdən radioda o vaxtlar dəbdə olan "Binti şələbiyyə" mahnısı ifa olundu. Əbülfəz bəy o mahnı haqqında məlumat verməyə başladı: "Şələbiyyə vaxtilə İspaniyaya, indi isə Portuqaliyaya aid olan bir yerin adıdır. "Binti Şələbiyyə", yeni "Şələbiyyəli qız". "Ayunə ləvziyyə" isə

Türk dünyasının Elçibəyi

"badam gözlü" mənasındadır. Misirlilər sözlərin tərkibindəki "qaf" hərfini tələffüz etmirlər, diqqət edin, "bihibbik min elbi, ya elbi" deyir, yəni, "canım, səni ürək-dən sevirəm". Rafiq müəllim də Sudan ərəblərinin ləhcəsində türkçə sözlərdən danışdı: git, şavuş, kurek, şu ne, dibçək vs. Onun sözüne görə, sudanlılardan hazırlanan dadlı yeməyə "zələbiyyə" deyirlər. Ola bilsin ki, "zələbiyyə"nin "şələbiyyə"yə çevrilmiş şəklidir bu söz. Əbülfəz bəy onunla razılaşırdı: - Yox, yox, bəy. "Zələbiyyə" ayrıdır, "şələbiyyə" ayrı.

Tarix müəllimi kimi tanıdığım Əbülfəz bəyin belə incəlikləri bil-məsi məni sanki əfsunlamışdı. Nəyin bahasına olur-olsun o mahnının sözlərini tapıb əzbərləməyi, bacarsam "şələbiyyə"nin nə olduğunu öyrənməyi qərara aldım. Düşündüm ki, Əbülfəz bəyə təkrar müraciət edə bilməm üçün bu mənə yaxşı bir fürsət olunsun. Sağollaşsın ayrılıqda mən o kafeni, sözün əsl mənasında, Əbülfəz bəyin heyranı olaraq tərk etdim.

Çox keçmədən mən "Binti şələbiyyə"nin sözlərini tapıb öyrənmiş, Əbülfəz bəyə müraciət etmək üçün öz "dəlil"imi də tapmışdım: "binti şələbiyyə" bəlkə, "çələbi qızı" deməkmiş, yəni "bəyzadə, bəy qızı"; ərəb dilində "ç" səsi olmadığından, "çələbi"yə "şələbi" deyirlər. "Binti şələbiyyə", yəni "zərif, gözəl qız".

Əbülfəz bəy də maraqla məni dinləmiş, gülümsər səslə "bu da

sizin variantınız olsun" demişdi. İkinci kursda oxuyanda Əbülfəz bəyi daha çox dinləmək imkanım olurdu. Lakin bu imkan uzun sürmədi. Yanvar ayının 15-də, biz "Partiya tarixi"ndən imtahan verəndə, Əbülfəz bəyin tutulması xəbəri ildırım sürəti ilə bütün universitetə yayıldı. Bu xəbər Əbülfəz bəyin tərəfindən olan müəllimləri və onu sevən tələbələri sarıtmışdı. Həra bir söz deyirdi. Dekanlıqdan dərse davamiyyət jurnalını götürəndə yaşlı müəllimlərimizdən birinin deyindiyini eşitdim: "Yaxşı oldu ona, ağızına gələni danışdı. İndi gedib orda ağıllanar".

Uzun müddət onu görə bilmədim. Hamı bir-birindən çəkinirdi, söz soruşmağa qorxurdu. May ayının ortalarında Əbülfəz bəyin il yarım həbs cəzası aldığı xəbəri gəldi. Müəllimlik fəaliyyətinə də ömürlük qadağa qoyulduğunu öyrəndim. İllər beləcə keçdi.

Əbülfəz bəy həbsdən çıxdıqdan sonra Azərbaycan SSR Elm-lər Akademiyasının (AMEA) Əlyazmalar Fondunda (Institutunda) işləməyə başlamışdı. Mən də təyinat müddəti üzrə işlədikdən sonra aspiranturaya daxil olmuşdum. Əbülfəz bəy dünyasını dəyişənədək mütəmadi olaraq onunla görüşmüş, söhbətlərini dinləmişəm. Sonralar bu səmiyyətimiz ailevi münasibətə çevrilmişdi.

Əbülfəz Elçibəy çox istiqanlı, ailəcanlı, əxlaqlı, milli dəyərləri yüksək qiymətləndirən şəxsiyyət idi. Zahirı baxımdan sərt görü-

nüslü Bəyin çox kövrək və həssas qəlbi vardı. Bəzən, ən kiçik, önamsız kimi görünən hərəkət onu çox mütəəssir edirdi. Mənə şövqlə danışdı ki, Türkiyə Respublikasının SSRİ-dəki səfiri Vahid Halefoğlu (1919-2017) 1982-ci ildə Əlyazmalar Fonduna gələndə Füzulinin portretinin önündə durub məşhur "Məni candan usandırdı" qəzəlinin mət-lə beytini deyəndə, akademik Həmid Araslı (1902 - 1983) da səfirin sözlərini "Mənə tə'n eylə-yən qafil, səni görgəc utanmaz-mı?" mısrası ilə tamamlayıb. Əbülfəz bəyə görə, bu mükəllim siyasi bir mesajmış və Həmid müəllim türk səfiri müsəyit edən sovet rəsmilərinə nəzərdə tutaraq bunu söyləyib.

Əbülfəz bəy özünəməxsus həyəcanla danışdı ki, 1967-ci ildə Türkiyənin Baş naziri Süleyman Dəmirəl Bakıya gələndə Bakıda "Bir dağ masalı" adlı türk filmi nümayiş etdirildi, camaat hə-mir. filmin rus dilinə tərcümə olunmasına imkan verilmirdi. Tarınmış türk müğənnisi Nəsrin Sipahi 1970-ci ildə Bakıda Yaşıl Teatrda konsert verəndə, konsertdəki yaşlı adamlar KQB-nin qorxusundan ona gül verə bilmirdilər, oradakı uşaqlar çöldən çığək qoparıb türk müğənnisinə gətirdiklərində Nəsrin Sipahi "gəlibə, böyükler duvarı qaçamyor-lar" söyləyib. Bəyin zənnincə, bu da bir siyasi replikaymış.

Bu bir danılmaz faktdır ki, Elçibəy aşırı bir Türkiyə heyranı idi. Hətta arada-sırada Azərbaycan və Anadolu türkcəsinin qarışımında poetikləşmiş ifadələr söyləməsi də vardı:

"Seni ışık yaratmış
türkün yarı Çelebi,
Beni ışık hayranı-ıtpki
kelebek gibi..."

və ya

"Deniz gözlüm,
Tanrım sana kıymasın:
Ulusumun istiyi
var gözünde..."

Elçibəy 1992-ci ildə Prezident kimi ilk səfərini də məhz Türkiyə-yə gerçəkləşdirmişdi. Özünün sözlərinə görə, orada torpağı öp-mək üçün bir girəvə, münasib imkan axtarırmış. Gecə Çırağan otelindən çıxıb Mərmərə dənizi-nin sahilinə gəlir, onu qurudan, havadan və sudan mühafizə edən komandoslar da təlimat üz-rə onun ətrafında canlı sədd çəkibləmiş. Bəy onlara "Sizə so-nyuq olacaq, sudan çıxın" desə də, onlar nə sudan çıxmışlar, nə də Bəylə danışmışlar.

Əbülfəz bəy alicənab şəxsiyyət idi. Onu tanıdığım 27 il müddətində hansısa bir adamın ünvanına nalayiq söz və ya ifadə iş-lətdiyini heç eşitmədim. Onun haqqında "donos" yazmış, özünə durmuş tələbələrindən də, müəl-

lim həmkarlarından da (bir neçə-sinin adını söyləmişdi), bir dəfə olsun, gileyilmədi. Haqqında ağılaşmaz iftiralar söyləyənlərə, böhtan atanlara, təhqir yağdıran-lara, söyüş söyənləri də heç qı-namırdı: "onların da çörək pulu məni söyməkdən çıxır, ehtiyacın üzü qara olsun, neyləsinlər ya-zıqlar?"

Çox nikbin idi, hər şeyin bir zamana ehtiyacı olduğunu düşü-nürdü.

Bəyin qeyri-adi musiqi duyumu vardı. 19 mart 1984-cü ildə fil-larmoniyada yanaşı oturub Aşıq-ların IV qurultay iştirakçılarının konsertinə tamaşa edirdik. Aşiq Kamandar oxuyub qurtaranda, Əbülfəz bəy dedi ki "Düşünür-düm, görəsən, Tufarqanlı Abbas, Xəstə Qasım, Aşiq Ələsgər necə aşiq olublar, nə təhər oxuyublar? Aşiq Kamandar taniyandan son-ra anladım ki, onlar Aşiq Kamand-arı kimi aşiq olublar". Fikrət Əmirovun musiqi bəstələrinin heyranı idi, Məmmədli Əliyevin ifasında "Şeyx Sənən" əsərində-ki kor ərəbin mahnısını dinləməkdən doymazdı. Təəssüflənirdi ki, Cavid əfəndiyə bu musiqi əsərini eşitmək qismət olmadı.

Bəyin düşüncəsinə görə, bəstəkar E. Sabitoğlunun şair B. Vahabzadənin "Kəpənək" şeirine bəstələdiyi mahnı çoxlarına şən, məzali mahnı kimi görünür, əslində, bu əsərdə dərin nişgill var, əlçatmaz platonik sevginin mümkünsüzlüyünün üzüntüsü gizlənilir o qamqamalarda: "O zərif qanadlı kəpənək bir simvoldur. Onu tutsan, ölər, qəfəsdə də saxlaya bilməzsən, ancaq "əllərində izi qalar."

Arabir zarafatından da qal-mazdı. Gülə-gülə deyirdi ki, ermənilər o böyüklükdəki ata "ci" deyirlər, amma zərif gülə isə "vart".

Əbülfəz bəy orta əsrlərə aid məxəzləri xüsusi şövq və diqqət-lə araşdırırdı. Zarafatla deyirdi ki, latin və kiril əlifbasında yazılan-ları öncə oxuyursan, sonra başa düşürsən; ərəb əlifbası ilə yazı-lan mətni isə əvvəl başa düşüb, sonra oxumalısan, əks təqdirdə, "bərməla" (açıq, aydın) sözünü "bir molla", "qurbət"i (yaxınlıq)-Qərəbət, "kətebə"ni (yazdı) - "kutub" (kitablar) və ya "kutibə" (yazıldı), "mələk" sözünü "mülk", "məlik" (hökmdar) və ya "milk" (ağ ləkə) şəklində oxuycaqsan. Müxtəlif dövrlərə aid fərqli xətt növlərində (siyaqət, riq'ə, şikəstə, divani, nəsx, nastəliq, kufi, tə-liq, sülüs, reyhani, cəli v.s.) yazıl-mış mənbələri oxumaq həvəslə, sərişlə, fantaziya və bilik tələb edir. Əbülfəz bəyin belə yazıları oxumaqda qibtəediləcək qabiliyyəti vardı: Əbülfəz bəy, bütün in-sanlara, xüsusən də gənclərə qarşı çox saygılı və həssas dav-ranırdı.